
Dünya Coğrafyası ve Kalkınma Perspektifi Dergisi
Journal of World Geography and Development Perspectives (JWGDP)

To Cite This Article: Koçyiğit Türk, M. & Khakikhoei, J. (2023). Jeopolitik Açından Azak Denizi Çevresinde Rusya'nın Genişleme ve Daralma Sorunsalı. *Journal of World Geography and Development Perspectives (JWGDP)*, 4, 81-95.

Submitted: December 19, 2023

Revised: December 27, 2023

Accepted: December 27, 2023

**Problem of Russia's Expansion and Contraction Around The Azav Sea in
Geopolitical Perspective**

Jeopolitik Açından Azak Denizi Çevresinde Rusya'nın Genişleme ve Daralma Sorunsalı

Müberra KOÇYİĞİT TÜRK¹

Jila KHAKIKHOEI²

Öz

Azak Denizi; Rusya ve ABD'nin etki sahası sorunudur. Rusya'nın Azak Denizi ve çevresindeki varlık nedenleri: 1. Rusya'nın iklim ve topoğrafik açıdan tatminkâr bir coğrafyada bulunmamasının onu sığınaklı coğrafyalara itmesi. 2. Tarihi açıdan Azak Denizi ve çevresinin Rusya'nın Avrupa'daki kökleri ve yayılmacılığının mekanizmasını oluşturması. 3. Azak Denizi'nin iki yakasında Ruslar tarafından yerleştirilen taraftar nüfusun Rusya'nın bölgede bulunma zarureti doğurması. 4. Rusya'nın siyasi ve askeri kontrol açısından Azak Denizi'ni iç deniz haline getirerek Karadeniz'de güç kazanması. 5. Ticari açıdan transit pazar bölgesini kaybetmemek istemesi. 6. Avrupa ve NATO'ya karşı Rusya'nın Dublin'den Vladivostok'a güvenlik hattı oluşturmak istemesidir. Rusya'nın Azak Denizi çevresinde etki sahasının daralması; ABD'nin Ukrayna üzerinden Rus etkisini kırması, bölge kontrolünün Avrupa ülkeleri ve NATO'ya geçmesi, Ukrayna tamponunun kalkması, Rusya'nın Asya'da sıkışması gibi yeni jeopolitik dinamikleri ortaya çıkaracaktır. Ayrıca Rusya'nın NATO tarafından kuşatılması, Rusya'nın siyasi genişlemesinin daralması anlamına gelmektedir. Enerji güvenliği, Karadeniz ve Hazar Havzalarının güvenliği tehlike arz edecektir. Rusya'nın bu bölgeden çekilmesi, tarihi-etnik bağlarının kopmasına ve güvenlik çemberinin kırılmasına neden olacaktır. Çalışma Karadeniz, Kırım, Taman Yarımadası, Ukrayna üzerinden değerlendirilecektir. Eldeki Çalışma; Reflektivist teori kullanılarak, Azak Denizi çevresinde Rusya'nın varlığının sonuçları ile etki sahasının daralmasının oluşturacağı sonuçlar, yakın bölgeler üzerinden karşılaştırmalı tarihsel analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışma sonucunda Rusya'nın Azak Denizi'ni sessizce işgal ettiği ve NATO ile Avrupa'nın Rusya'yı Azak Denizi'nden tamamen çıkarmak istediği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Karadeniz, Azak Denizi, Rusya, ABD, Jeopolitik.

¹ Doktora Öğrencisi, Fırat Üniversitesi, İSBF Coğrafya Bölümü, Sosyal Bilimler Enst. 100/2000 Siyasi Coğrafya Programı, Elâzığ, E-mail: muberrakocuyigit@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-2345-6789

² Sorumlu Yazar, Doktora Öğrencisi, Fırat Üniversitesi, İSBF Coğrafya Bölümü, Sosyal Bilimler Enst. Beşerî Coğrafya Programı, Elâzığ, E-mail: Jila.khaki13@gmail.com, ORCID ID: 0009-0004-7046-7113

Problem of Russia's Expansion and Contraction Around The Azav Sea in Geopolitical Perspective

Abstract

Sea of Azov; It is a matter of sphere of influence of Russia and the USA. The reasons for Russia's existence in the Sea of Azov and its surroundings: 1. Russia's lack of a satisfactory geography in terms of climate and topography pushes it to sheltered geographies. 2. Historically, the Sea of Azov and its surroundings constitute the mechanism of Russia's roots and expansion in Europe. 3. The fan population settled by the Russians on both sides of the Sea of Azov necessitated Russia's presence in the region. 4. Russia gaining power in the Black Sea by turning the Sea of Azov into an inland sea in terms of political and military control. 5. Not wanting to lose the transit market area from a commercial perspective. 6. Russia wants to create a security line from Dublin to Vladivostok against Europe and NATO. The narrowing of Russia's sphere of influence around the Sea of Azov will reveal new geopolitical dynamics, such as the USA breaking Russian influence through Ukraine, the transfer of regional control to European countries and NATO, the removal of the Ukrainian buffer, and Russia being stuck in Asia. In addition, the encirclement of Russia by NATO means the narrowing of Russia's political expansion. Energy security and the security of the Black Sea and Caspian Basins will be at risk. Russia's withdrawal from this region will cause the breaking of historical-ethnic ties and the breaking of the security circle. The study will be evaluated over the Black Sea, Crimea, Taman Peninsula and Ukraine. Work at Hand; Using reflectivist theory, it aims to make a comparative historical analysis of the consequences of Russia's presence around the Sea of Azov and the consequences of the narrowing of its sphere of influence over nearby regions. As a result of the study, it was understood that Russia quietly occupied the Sea of Azov and that NATO and Europe wanted to completely remove Russia from the Sea of Azov.

Keywords: Black Sea, Sea of Azov, Russia, USA, Geopolitics.

1. GİRİŞ

Karadeniz Havzası; Azak Denizi ile birlikte çeşitli kavim ve devletlere ev sahipliği yapmış siyasi bölge olarak tarih boyunca jeopolitik, demografik ve askeri stratejik açıdan önemini korumuş coğrafi sahadır. Azak Denizi ve çevresi başta Rusya olmak üzere pek çok devletin dikkatini çeken jeopolitik bölgedir. Karadeniz'in ayağı olması nedeniyle Azak Denizi'nin Karadeniz Havzası ile birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Azak Denizi, Rusya ve ABD'nin etki sahası sorunu olarak paylaşılmayan bölgedir. ABD, Rusya'yı Azak Denizi ve çevresinden çıkarmak isterken, bunu Ukrayna üzerinden gerçekleştirme çabası içindedir. Buna karşın Avrasyacı Rusya, bölgedeki varlığını siyasi, tarihi, coğrafi ve demografi üzerinden tescilleme çabası içindedir. Reflektivist teori üzerine kurulan çalışma, Azak Denizi çevresinde Rusya'nın varlığının getirdiği sonuçlar ile yokluğunun oluşturacağı sonuçları karşılaştırmalı tarihsel analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Azak Denizi, Karadeniz Havzası'nın kuzeydoğusunda yer alan bir iç deniz olup, günümüzde Rusya ve Ukrayna arasında bulunmaktadır. Azak Denizi Karadeniz'e açılan bir ayak olduğundan bazı dilbilimcilerce Karadeniz'in ayağı olarak tanımlanmıştır (Harita 1).

Harita 1: Azak Denizi'nin Konumu

Yaklaşık 37.700 km² lik bir yüzölçümüne sahip olan Azak Denizi'nin uzunluğu 240 km, genişliği 135 km'dir (Azak denizi, t.y). Derinliği oldukça az olan Azak Denizi'nin en derin noktası 14 m'yi geçmemektedir (Tuncel, 2001). Azak Denizi'nin tuzluluk oranı düşük olup yılın belirli aylarında donmaktadır. Bu durumu teyit eder nitelikte Evliya Çelebi

(1980:586) Azak Denizi'ni yıl içinde sekiz ay donan dar olmasına bağlı olarak büyük gemilerin giremediği bir deniz olarak tanımlamıştır.

2. TARİHİ BAĞLAMDA AZAK DENİZİ ve KARADENİZ HAVZASI

Eski adı Maeotis olan Azak'ın Kıpçak Türkçesi'ndeki karşılığı alçak topraktır. Yüğü az olan kişi Maiotis (Azak) Denizi'nden Phasis ve Kolkhis'e 30 gün yürür (Herodot, 1973:78). Nitekim Meotlar Kafkasya'daki Dolman ile Maykop kültürünün birleşerek oluşturduğu M.Ö. 700'de doğmuş bir kültürel bölge idi (Deniz, 2015:9). Meotlar, Azak Denizi'nin iki kıyısında kurulmuştur (İzzet, 2009:17). Rus halk söylentilerinde Azak Denizi Kuman prensinin adı Azumdan gelmektedir. Bosfor Azak Denizi'nin adı olup, Bosfor Kimmerleri Azak Denizi'nin iki yakasında kurulmuştur (İzzet, 2009: 272). Nitekim Kimmer Bosfor devletinden söz ederken Strabon (1969: 43), bu bölgeden Bosfor ve Maiotis Gölünden bahsetmediği için Homeros'u eleştirmiştir. Osmanlı Devleti balık çokluğu sebebiyle Azak Denizi'ne balık denizi adını vermiştir (Azak Denizi ve Kerç Boğazı, 2018).

Azak Denizi Havzası sade bir topoğrafyaya sahip olan Karadeniz'e karşın girintili-çıkıntılı bir yapıya sahiptir. Azak Denizi'ni Karadeniz'e bağlayan Kerç (Çokça) Boğazı aynı zamanda iki jeopolitik yarımada olan Taman (Tumutarakan) Yarımadası ile Kırım (Tavride) Yarımadası'nı birbirine bağlamaktadır. Evliya Çelebi (1980:610)'e göre Kerç Boğazı Azak Deniziyle Karadeniz arasında iki milden az bir mesafe oluşturmakta olup, Taman Yarımadası'ndan Kırım Yarımadasına giderken buzların çözülmesi ile Müslüman askerlerin ölmesine sebebiyet vermiştir. Azak Denizi iki önemli nehir olan Kuban ile Don (Tanais, Ten) Nehrinin döküldüğü havzadır. Strabon (1969:43), Don Nehri'nden Avrupa ile Asya arasındaki sınırı çizen bir nehir olarak söz etmektedir. Taman Yarımadası üzerindeki Kuban Nehri ise Kafkasya'nın kuzey sınırını oluşturmaktadır.

Azak Denizi Karadeniz ile anlam kazanmış bir iç deniz olarak doğu ve batı medeniyetleri arasında eksen olmuş tarihi bir bölge üzerine konumlanmıştır. İzafi konumu nedeniyle Azak Denizi'nin dört bir yanı jeopolitik ve jeostratejik açıdan anlam kazanmıştır. Tarihi çağlarda Dünya'nın en eski kültür bölgelerini içine alan Karadeniz-Hazar Deniz Havzaları'nın bulunduğu coğrafyada M.Ö 4.000 de Kurgan kültürü hipotezi olarak ileri sürülen kültür; Kuban Nehri, Karadeniz'i çevreleyen ve bugünkü Ukrayna, Azak Denizi, Kırım, Taman Yarımadası olarak kabul edilen bölgedir. M.Ö. 1200-700 arası Kuban-Terek medeniyeti Rostov'dan başlayarak Taman Yarımadası üzerinde doğmuş eski bir Kafkasya kültür bölgesidir. M.Ö. 700'de Meot Kültürü doğmuş ve Azak Denizi çevresinde şekillenmiştir (Deniz, 2015:9). M.Ö. 1. Yüzyılda Zihler Taman, Soçi, Anapa, Krasnodar ve dolaylarında kurulmuş diğer kültürdür. Öte yandan Andronova kültürünün uzantıları olan Kimmer ve İskitler Azak Denizi'ni çevreleyen alanda kurulmuş medeniyetlerdir. Kafkasya, Kırım, Dinyeper'e kadar genişleyen, diğer adı Bosfor Denizi olan Azak Denizi çevresinde kurulmuş Bosfor -Kimmer Devleti bölgede 800 yıl hüküm sürmüştür. Bosfor Devleti bir Antik Yunan- Kimmer Devleti olarak hem doğu hem de batı kültürünün izlerini taşımıştır. Bu devletin topraklarının bir kısmı Kerç Boğazı'nın Avrupa bölümüne giren Kırım Yarımadasını, bir bölümü ise Asya bölümüne giren Taman Yarımadası toprakları ile Kafkasya'ya uzanıyordu. Bosfor bölgesinde Yunanlılar antik şehirler inşa ederek bu bölgeyi koloniyel faaliyetleriyle şekillendirmişlerdir. Phanagoria, Panticapaeum (Kerç) kentleri, ayrıca Asya ile Avrupa arasında sınır çizen Don (Tanais) nehrinin döküldüğü noktada kurulmuş Tanais kenti kurulmuştur (İzzet, 2009:271). Kavimler göçü ile beraber Karadeniz'in kuzey bölgesi çeşitli kavimlere ev sahipliği yapmış göç yolu haline gelmiştir. Hunlar, Peçenekler, Hazarlar, Macarlar, Sibirler, Avarlar, Kuman-Kıpçaklar, Bulgarlar gibi çeşitli boy ve devletler, Azak Denizi'ni çevreleyen coğrafi bölgede yaşamış ve bu bölge üzerinden göç etmişlerdir. Ayrıca Pontus Krallığı'nın bir parçası Helenistik

dönemin devletlerinden biri olan Pontus Krallığı Azak Denizi'nin her iki yakasındaki Taman ve Kırım Yarımadaı üzerine konulanmıştır. 9. yüzyılda Kiev Knezliği'nin kurulmasına değin bu coğrafyada hakimiyet kuran Türk Devleti Hazarlar idi. Bu bağlamda, Azak Denizi ve çevresi ticari, koloni, siyasi ve göç oluşumlarının merkezlerinden biri olarak tarih boyunca jeopolitik önemini korumuştur.

3. RUSYA'NIN AZAK DENİZİ ÇEVRESİNDEKİ VARLIK DURUMU ve ETKİ SAHASI

Rusya'nın Azak Denizi ve çevresindeki varlığı ve bu bölgeden çekilmesi ne gibi sonuçlar doğurmaktadır? Bu soruyu cevaplamak için Rusya'nın bu bölgeyi neden önemseydiğini açıklamak gerekmektedir. Rusya, ülke olarak iklim ve topoğrafik açıdan tatminkâr bir coğrafyada bulunmamaktadır. Kaplan (2019:188)'a göre doğal sınırları hemen hemen olmayan Ruslar açısından korunaklı denizlerin yokluğu, sürekli memnuniyetsizlik yaratıp, daima genişleme mecburiyeti bırakır veya zamanı gelince zapt edilme ihtiyacı doğurur. Bu nedenle Ruslar, kuzey enlemlerinin yaşama elverişsiz iklimine karşı sıcak enlemlere, denizlere ve savunmaya elverişli coğrafyalara erişmeyi arzu etmişlerdir.

Kiev Knezliği, Norman kökenli Ruslar'ın Avrupa'da inşa ettikleri toprakları olmuştur. Dolayısı ile Azak Denizi'nin kuzeyi Ruslar'ın büyüme mekanizmaları olan yayılcı jeofelsefelerinde merkezidir. Ruslar, anavatanları olarak gördükleri bu coğrafyada varlıklarını sürdürmüşlerdir. Tarihi bağlamda Ruslar'ın bu toprakları önemseme nedeni batıda güçlü Avrupa Devletleri ve doğuda Moğol Devleti olması nedeniyle bölgede sıkışıp kalmalarıdır.

Rus tarihinde önemi ortaya çıkmış olan ve Rusya'nın sığınaklı coğrafyalara güven duyma arzusu ve elverişli iklim yapısı onları Karadeniz ve Taman Yarımadasına mahkûm etmiştir. Ruslar açısından Karadeniz Havzası'nın önemi henüz knezlik olan bir ulusun genişleyerek büyümesinde jeostratejik fonksiyona sahip hayat sahası olmasından kaynaklanmaktadır. Azak Denizi'nin önemi tamda bu nedenle ortaya çıkmıştır. Bir yandan Kırım Yarımadası'nın varlığı, bir yandan korunaklı coğrafya Kafkasya, bir yandan Azak Denizi yoluyla Karadeniz'de genişleme fikri Ruslar'a cazip gelmiştir. Bu durumu teyit eder nitelik de Yari (2020:486)'de coğrafi determinizme bağladığı Rusya'nın açık denizlere erişim şansının az olması, coğrafi sınırlılığın ve jeopolitik engellerin olmasının Rusya'yı Akdenizdeki çıkarlarını korumaya ittiğini belirtmiştir. Nitekim Rus yayılcılığındaki jeopolitik çıkar, Karadeniz üzerinden Akdeniz'e erişme isteği üzerine kurulmuştur.

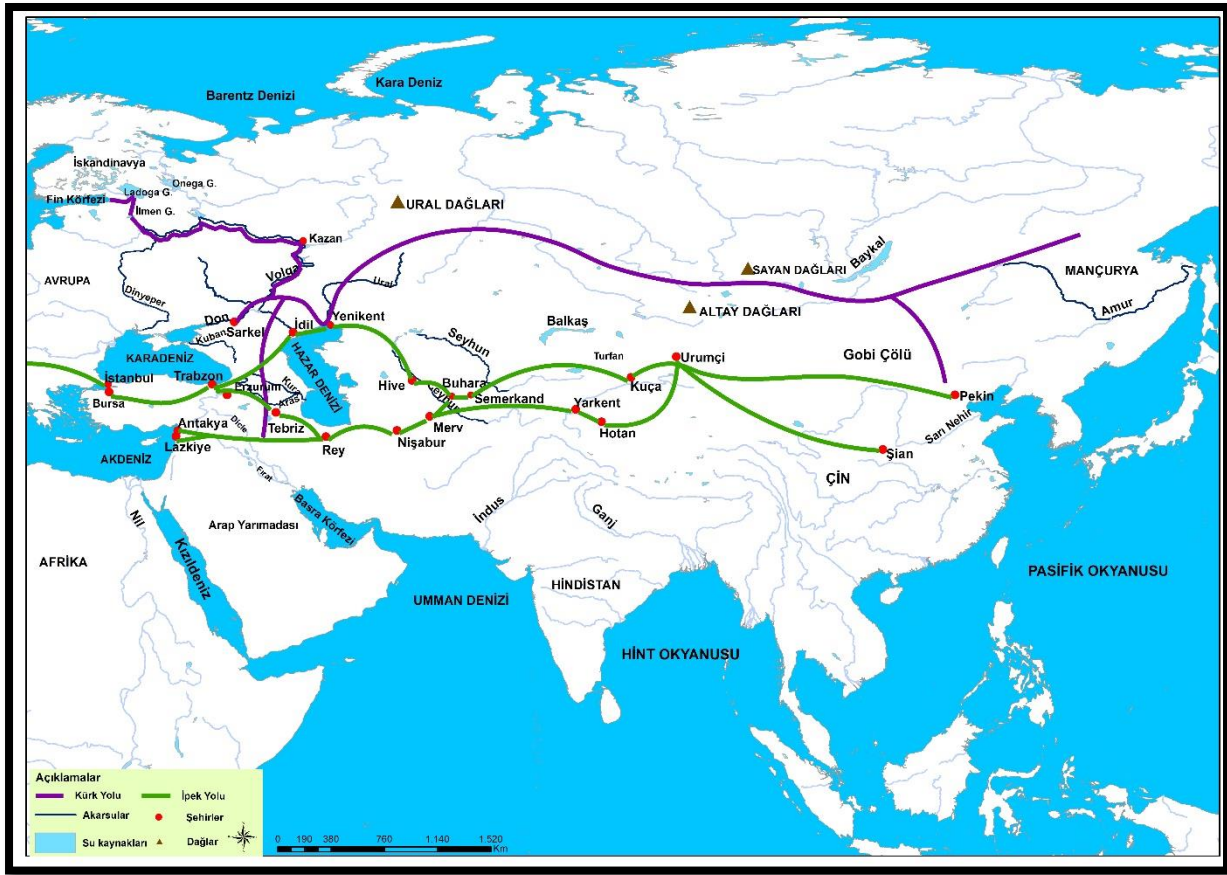
Altın Ordu, Ruslar'ın Karadeniz'e inme sürecinin öncesinde tampon bir devlet olarak Azak Denizi'ni çevreleyen Kıpçak bozkırlarında hakimiyet sürmüş bir devlettir. Altın Ordu Devleti'nin parçalanmasının neticesinden doğan hanlıklar döneminde de bu bölge jeopolitik önemini kaybetmemiş bölgeye hakimiyet, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında bir mücadele sahası olmuş, bu mücadele Kırım Hanlığı üzerinden sürmüştür. Karadeniz Havzası'nın bir parçası olan Azak Denizi çevresindeki bu tarihi sürecin aralıksız devam etmesi, bölgenin jeopolitik ve jeostratejik önemini kanıtlamaktadır. Ruslar'ın Altın Ordu Devleti'nden doğan hanlıklar ile anlaşmalar yolu ile yavaş yavaş Karadeniz'e inme politikası, Çar I. Petro döneminde Büyük Rusya (Velkoruss) hayaline dayalı jeofelsefesinin bir parçasıydı. Nitekim Brzezinski Satranç tahtası jeopolitik teorisinde Ukrayna'nın önemli bir jeopolitik eksen ve saha olarak Rusya'nın Ukrayna'yı topraklarına kattığı sürece imparatorluk sınırlarına erişeceğine inanıyordu. Bu amaçla güneye inmeyi planlayan Ruslar için önce Azak Denizi ve çevresindeki jeostratejik limanlar, askeri üsler hayati öneme sahip idi. Avrupa'da o dönem güçlü devletlerin varlığı ve Sibiry'a'nın iklim şartlarının elverişsizliği ile Ruslar'a Karadeniz ve Kafkasya üzerinde genişleme fırsatını yaratmıştır (Deniz, 2015:24).

Avrupa-Asya arasındaki ticari yollar akarsular ve denizler üzerinden Azak Denizi çevresinden geçmekte idi. Ruslar, Doğu Avrupa'nın ticari yollarını ele geçirmek için Azak Denizi'nin kuzeyinde İskandinav-Volga- Hazar Denizi'ne ve Fin Körfezi'nden başlayarak Dinyeper ve Karadeniz, İstanbul'a giden iki ticari hattı ele geçirmek istemiştir (Kurat, 2014:16). Araplar, güneyden kuzeye uzanan ticari yollarında Hazar Denizi'nden İdil'e, oradan da Volga Nehri vasıtası ile İdil Bulgar Devleti ile irtibat kurmuş ve Dinyeper Nehri üzerinden Kuzey Avrupa'ya uzanmışlardır (Canbek, 1978:19). (Harita 2).

Harita 2: Avrupa Ticari Yol Haritası

Azak Denizi ve çevresi, Don Nehri'nin döküldüğü, jeopolitik açıdan Rusya ile Osmanlı Devleti'nin çekiştiği askeri stratejik bir bölge, hem de İpek ve Kürk yollarının geçtiği jeoekonomik öneme sahip idi (Harita 3: Kürk). Bu yolları ele geçirerek siyasi ve ekonomik açıdan güçlenmek istemeleri nedeniyle Ruslar'ın ilk siyasi, ticari ve askeri faaliyet gösterdiği bölge Azak Denizi ve çevresi idi. Bugün ise, ticari fonksiyonunu transit pazar olarak Ukrayna üzerinden gerçekleştirmektedir.

Harita 3: Kürk ve İpek Yolu

Azak Denizi çevresi yalnızca ticari yollar açısından değil, yarımadaların (Kırım Yarımadası ve Taman Yarımadası) kıstak noktası olarak Kerç Boğazı ile beraber jeopolitik kontrol noktasını temsil etmektedir. Azak Denizi, Kırım açısından değerlendirilecek olursa, Rusya'nın Azak Denizi'ne Kırım jeopolitiği üzerinden baktığı anlaşılacaktır. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Ruslar'ın Kırım'ı elde etmesi, 1792 Yaş Antlaşması ile Kırım, Taman Yarımadası ile Kuban Nehri'ne değin Ruslar'a ait olmuştur. Bu bölgeye hakimiyet kuran Ruslar Taman Yarımadası'nda Krasnodar'a Rus Kazak nüfusunu yerleştirmiştir (Bilge, 2005:159). Kırım, Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya karşı koruyan bir tampon bölge idi.

Kırım; Karadeniz'in orta kuzeyinde karasal ve denizel havzalara açılabilen izafi konuma sahiptir. Rusya'nın bu tampon bölgeyi alması Sivastopol Limanı ile birlikte değerlendirildiğinde yarımadanın hem Balkanlar, Anadolu, Boğazlar ile Akdeniz'e yakınlığı hem de Kafkasya, Ortadoğu'ya yakınlığı Ruslar'a birden fazla coğrafi alana erişim fırsatı vermiştir. Bu nitelikleri ile Kırım, Azak ve Karadeniz'in gözcüsü gibidir. Karadeniz Havzası'nda sahip olduğu Taman Yarımadası bağlantılı Novorosisk, Soçhi Limanları'nın varlığı söz konusu olmasına rağmen, Taman Yarımadası'nın Ortadoğu, Anadolu ve Kafkasya'ya yakınlığı dikkat çeker. Ancak Taman Yarımadası sınırlı bölgeyi kontrol etmektedir. Oysaki Kırım, Karadeniz üzerinden dört bir yana açılmaktadır. Anadolu bu açılımın ilk hedefidir. Karadeniz Havzası'ndaki tüm jeostratejik alanlara erişme isteği Rusya'nın tek kutuplu yapıyı kırma arzusunun bir parçası olarak Kırım ilhakında kendini göstermiştir. Nitekim İnalçık (2014)'a göre Kırım Türkiye'yi tehdide dönük Ruslaştırılmış bir yarımada. Kırım, Azak Denizi üzerinden Rusya'nın siyasi, askeri kontrol sahası, demopolitik genişleme alanıdır. Kırım Yarımadası'ndaki Kırım Tatar Türkleri'nin 1944 sürgünü ile bu bölgeye Rus nüfusunun yerleştirilmesi ilerleyen süreçte Rusya'nın bölgeyi ilhak gerekçesi olacaktır. Dolayısı ile Rusya

Azak Denizi'nin her iki yakasını kendine taraftar nüfus ile inşa etmiştir. Ruslar'ın Azak Deniz'i çevresindeki demopolitik faaliyetleri bu bölgeyi ne kadar önemsediklerini göstermektedir. Nitekim tarihi bağlamda; Rusya'nın Azak Denizi ve çevresini demografik açıdan işgal ettiği görülmektedir.

Rusya'nın Azak Denizi çevresindeki varlığını hissettirme nedenlerinden biride tarihi-etnik gerekçelerdir. Rusya Kırım'daki Rus nüfusunun dışında Ukrayna ile tarihi etnik ortaklığının altını çizmektedir. Rusya, Ukrayna'yı yalnızca komşu ülke olarak görmemektedir. Ukrayna Rusya için tarihinin, kültürünün, etnik dokusunun ve köklerinin parçasıdır. Yeni Avrasyacılık da bunun bir göstergesidir. Hatta, tarihi bağlamda Rusya için Ukrayna diye bir ülke yoktur. Bugünkü Ukrayna toprakları SSCB döneminde Ukrayna'ya verilmiştir. Bu nedenle Rusya'nın eski SSCB topraklarına erişim arzusu vardır. Sovyetlerin dağılmasından sonra Rusya, bölgeye dönük uzaktan kontrol mekanizmalarını sürdürmüştür. Rusya, coğrafi yakınlığa sahip deniz ve kara havzalarında Avrasyacılık vurgusu ile etnik yakınlıkları olan ülkeleri kendine taraftar seçmekte ve çevrenin politikasına karşı tampon bölgeler oluşturmaktadır. Rusya'nın ısrarla Ukrayna'nın NATO'ya üye olmasını istememesinin nedenlerinden biri de budur. Bu bağlamda Ruslar, NATO'nun Rusya'yı çevreleme politikasından rahatsızlık duymaktadır. Bu nedenle güvenlik hattı kurmaktadır. Dublin'den Vladivostok'a Avrasya güvenlik hattı inşa etmek istemektedir. Ancak bu hat yalnızca Rusya'nın Azak Denizi çevresinde güvenliğini temsil etmez. Bu kavram, Rusya'nın ilerleyen süreçte eski SSCB sınırlarına dönerek Büyük Rusya hayalini temsil etmektedir.

1991'de Sovyetler Birliğinin çökmesi ile hakimiyet sahası küçülerek Azak Denizi'nde tek devlet olma niteliğini kaybeden Rusya'nın bu havzayı Ukrayna ile paylaşım mecburiyeti Rusya'nın hayat sahası olarak gördüğü bu bölgede güvenlik ihtiyacını tetiklemiş, Rusya ile Ukrayna arasında sınır sorunsalını da doğurmuştur. Ukrayna üzerinden şekillenen Karadeniz'e hakimiyet arzusu SSCB'nin dağılmasıyla Rusya'nın bu bölgede askeri üstünlük kurma gayretine dönüşmüştür (Nikolaevich, 2019:2). Bu durum, Rusya'nın Azak- Kerç su bölgesinin Sovyetler dönemindeki gibi yasal varlığının devam etmesini istemesi şeklindedir (Malyshev, 2019:983).

Soğuk Savaş döneminin bitmesi ile SSCB'nin dağılması Rusya'yı zayıflatmış ve ABD'yi güçlü kılmıştır. ABD'nin güçlü devlet olarak Rusya'yı daha fazla doğruya itme arzusuna karşın Rusya, SSCB dönemindeki toprak genişliğine ve etki alanına geri dönmeyi istemiştir. 1997'deki Ukrayna-Rus anlaşmaları; iş birliği, ortaklık ve iki ülkenin sınır dokunulmazlığına dönük olmuştur. Fakat en önemlisi Azak Denizi ile Kerç Boğazı'nın Ukrayna ile Rusya arasında çözümün olmadığı ortak kullanıma açık bir jeopolitik saha olmasıdır. Tarihi bağlamda Rusya'nın adım adım Azak Denizi ve çevresini sessiz işgal ettiği görülmektedir. Bunu demografik gerekçelerle tıpkı Kafkasya'da yaptığı gibi Kırım'da da yaptığı görülmektedir. Azak Denizi haritasına bakıldığında bu denizin adeta Rusya'nın kısmen de Ukrayna'nın tekelinde olduğu görülmektedir. Rusya'nın bu bölgeyi işgal süreci 24 Şubat 2003'de Ukrayna-Rusya arasında Azak Denizi'nin kullanılması üzerine bir anlaşma ile devam etmiştir. Böylece Azak Denizi, doğudan ve kuzeydoğudan Taman Yarımadası ile Rusya, kuzeybatıdan Ukrayna, batısından Kırım ile çevrelenmiş adeta bir iç denizi anımsatan konumda olmuştur. Nitekim Polat (2021)'a göre Rusya, Azak Denizi'ni Ukrayna'nın da dahil olduğu ve başka ülkelere kapalı bir deniz namzeti ile bakmaktadır. Çünkü, istediğinde Azak Denizi Kerç Boğazı ile kapalı tutulabilmektedir. Bu nedenle Ukrayna'nın ABD taraftarı olarak Azak Denizi'nde Rusya'ya karşı faaliyet yürütmesinden rahatsızlık duymaktadır. Donetsk Halk Cumhuriyeti, Luhansk Halk Cumhuriyeti, Herson Bölgesi ve Zaporozya Bölgesi'nin Azak Denizi'ne kıyıdaş olmaları dikkat çekicidir (Harita 1). Bu eyaletlerin Rusya'ya bağlanması ile Ukrayna Azak Denizi kıyısına sınır olma statüsünü Rus işgal ile kaybetmesi nedeni ile Rusya Moskova Anlaşması'nın feshini ilan etmiştir (Sputnik, 2023). Bu durum Rusya'nın tarihi süreçte sessizce Azak Denizi'ni işgal ettiğini göstermektedir.

2013'de yaşanan Rusya'nın Kırım'ı ilhaki ile Rusya'nın Ukrayna üzerindeki baskı ve denetimini artırarak Rus-Ukrayna arasındaki çözümsüzlük sürecini tetiklemiş oldu. Rusya'nın Kırım'ı ilhak nedeni kendini güvenlik çemberine almak için oluşturduğu tampon bölgeler yaratma gayesine dayanıyordu. Nitekim Baltık ülkelerinin AB ve NATO'ya katılması Rusya'nın tampon bölgelerden birini kaybetmesi anlamına geliyordu. İkinci tampon bölge olarak Ukrayna'yı kaybetmek istemeyen Rusya, Kırım'ı jeoekonomik, jeopolitik ve jeokültürel amaçlarla işgal gereği duymuştur. Bununda ötesinde Rusya, Kırım'ın kaybını Ukrayna, Karadeniz ve Akdeniz'in kaybına eş düzey görmektedir (Yari, 2020: 495). Kerç bölgesindeki çatışmanın NATO'nun Kırım'daki Rus etkisinin sınırlandırılması ile askeri -siyasi etkisinin azaltılmasına dönük haklılığının gerekçesi haline gelmiştir (Baranov, 2012:106).

Azak Denizi'ndeki Ukrayna-Rus mücadelesi Rusya'nın hem iç politik hedeflerinin hem de NATO karşıtı güvenlik çemberi oluşturma gayretine dönük dış politik hedefini oluşturmakta idi. Yari (2020: 487)'e göre Rusya için Ukrayna'nın önemi şu sebeplere dayalıdır: Ukrayna Rusya için jeostratejik çekiciliğe sahip bir bölgedir. Bu çekiciliği Ukrayna'nın Rusya ile Avrupa ülkeleri arasındaki (bilhassa NATO) tampon olma niteliği ile Sivastopol limanı ile Rus filolarının güvenliğini sağlamaktadır. İkinci neden ise, jeokültürel çıkarların varlığıdır. Buna göre Ukrayna'nın Ruslar açısından etnik olarak kendine yakın bulunduğu bir yerli olma niteliğe sahip olması (Ukrayna'nın eski bir Sovyet devleti olması, Kiev'in Rusya'nın kurulduğu siyasi merkez olması ve hala bu bölgede Rus dilinin yaygın olması) ve Ukraynalı Ruslar'a destek sağlaması, Rus kültürünü bu coğrafyada yayma çabasıdır. Diğer neden ise Ukrayna'nın Rusya açısından jeoekonomik çekiciliğidir. Bu çekicilikler, Ukrayna'nın Rusya açısından bir transit bölge olması, Ukrayna'yı enerji politik açısından bir pazar olarak algılaması (Rusya'nın % 90'ı aşkın kendi enerjisini Ukrayna üzerinden Avrupa'ya transfer etmesidir), Ukrayna'da var olan enerji ve diğer değerli kaynaklarının Rusya'nın dikkatini çekmesidir. Bu nedenle Ruslar'ın bu bölgeden vazgeçmesi olanaklı görünmemektedir. Yari'nin bu ifadelerine Donbas Bölgesi'nin jeoekonomik açıdan önemini de eklemek gerekmektedir.

Azak Denizi'nin bir diğer önemi stratejik olması ve hepsinden öte zaman zaman Ruslar tarafından önemi ön plana çıkarılmak istenen stratejik bir bölge olmasıdır. Örneğin, Azak Denizi, Batı Hattı- Türk Akımı ile çevrelenmiştir. Ayrıca Rusya'nın 2022'de tahıl koridoru oluşturulması sırasında Rus kontrolündeki Azak- Karadeniz limanları üzerinden ihraç etmek için tavsiye ettiği tahıl koridoru şöyle idi: 1. Ukrayna'dan Belarus ve Baltık ülkelerine gönderilmesi. 2. Romanya-Polonya. 3. Azak-Karadeniz limanları üzerinden olabileceği şeklinde idi.

Azak Denizi, Ruslar tarafından Karadeniz'in ayağı olmaktan çıkıp bir iç deniz olarak görülmektedir. Bilhassa demografik açıdan Rus nüfusunun bulunduğu gerekçesi ile 2014'de Kırım'ın Ruslar tarafından ilhaki, bu durumu ispatlamaktadır. Batı ülkeleri Ukrayna üzerinden Rusya'nın Avrupa'daki varlığını kısıtlamaya çalışmaktadır. Bu bağlamda batı ülkeleri Rusya'nın hem yayılmacılığını durdurmaya hem de Rusya'yı kuşatmaya kararlı görünmektedir. Nitekim Polat (2021)'a göre Rusya batıdan destek bulan Ukrayna'yı tam olarak denetleyemeyeceğini bildiği için ağırlıklı olarak Karadeniz'de faaliyet yürütmektedir. NATO, Azak Denizi'nde bulunan Ukrayna limanlarına aralıksız ulaşabilmenin uluslararası hukuk kuralı olduğunu hatırlatmaktadır (Polat, 2021). Bu nedendir ki bölgedeki stratejik limanları elinde tutmaya çalışan Rusya, Azak Denizi'nin en stratejik limanı Mauripol'ü 2014'den bu yana Rus yanlısı nüfusu kullanarak elinde tutarak bölgeyi denetlemeyi başarmıştır. Öte yandan Luhansk ve Donetsk bölgelerinde Rusya'yı destekleyen ayrılıkçı nüfusun desteğini toplamış ve böylece Azak Denizi'nin denetimini sağlamayı başarmıştır.

Rusya'nın Azak Denizi çevresindeki demografik ve siyasi- askeri faaliyetleri yalnızca Rus yayılmacılığının bir parçası değildir. Rusya Ukrayna'nın NATO'ya yaklaşmasını daha önce sezmiş ve kendini güvenlik çemberine almaya çabalayarak

bölgenin Rusya açısından hayat sahası olduğunu göstermeye çalışmıştır. Azak Denizi kıyılarının denetimini ele geçiren Rusya, Kerç Boğazı'ndan Kırım'ı Rusya'ya bağlamak için köprü kurmuştur.

Özetle Rusya'nın Azak Deniz çevresindeki varlığı sonucunda ortaya çıkan durum; bölgenin demografisinin değişerek Ruslaşması, Azak Denizi'ne tek başına sahiplik oluşturması, Azak Denizi üzerinden Karadeniz, Kafkasya, Balkanlar, Anadolu'yu denetleme ve Akdeniz'de varlığını sürdürmesi, Karadeniz üzerinden Ukrayna ve Avrupa'yı çevrelemeye ve denetlemeye çalışması, NATO'ya karşı Ukrayna'yı yanına alarak tampon bölge yaratması ve Ukrayna üzerinden Avrupa'ya doğal gaz pazarlaması, bölgede siyasi askeri kontrol elde etmesidir.

4. RUSYA'NIN AZAK DENİZİ ÇEVRESİNDE ETKİ SAHASI'NIN DARALMASI DURUMU

Rusya'nın Azak Denizi ve çevresinde etki sahasının daralması durumu, Rus-Ukrayna Savaşının getireceği jeopolitik eğilimlerin Karadeniz çevresinin meta alanı üzerinden okunmalıdır. ABD, Rusya'yı Azak Denizi'nden dolayısı ile Kırım'dan tamamen çıkarmak istemektedir. Bunu Ukrayna üzerinden gerçekleştirmeye çalışan ABD'nin, bölgede Rusya'nın Azak Denizi çevresinde etki sahasının daraltılması, çok boyutlu bir denklemi ortaya çıkaracaktır. ABD, Rusya'yı Asya'ya daha fazla itmeye çalışmaktadır. Rusya tarihi kökleri ile bir Avrupalıdır. Avrasyacılık, Rusya'nın coğrafi, tarihi karakterine uygundur (Kaplan, 2019:211). Rusya'nın bu coğrafyadan kopması Avrupalı köklerinden ve kimliğinden kopması anlamına gelmektedir. Rusya'nın Ukrayna'dan vazgeçememe nedeni Rusya'yı Avrupa'ya demirlemektir. Dolayısı ile Rusya'nın tam bağımsız olması, Rusya'yı Avrupa'nın dışına itecektir (Kaplan, 2019:216). Bu bağlamda Ukrayna; Rusya için Avrupa'ya karşı tampon bölgesi, Rusya'nın çekirdeği, Avrupalı yüzü ve Avrupa devletleri ile NATO'ya karşı yanına alarak meydan okuduğu taraftar gücüdür.

Rusya'nın Azak Denizi ve çevresinde etki sahasının daralması, onu yalnızca sahip olduğu Taman Yarımadası üzerinden Güney Kafkasya'ya ve Anadolu'nun bir bölümüne yakınlaştıracak, ancak Balkanlar, Karadeniz Havzalarına erişimini sınırlandıracaktır. Rusya'nın sıcak denizlere erişme arzusu Pasifik Okyanusu üzerinden de mümkün görünmektedir. Ancak, bu yol uzun ve güneyde güçlü Çin'in varlığı nedeniyle meşakkatlidir.

Karadeniz Havzası'nda Rusya'ya karşı Ukrayna'nın, NATO destekli güçlenmesi ve NATO'ya üye olması durumu, Rusya açısından ABD tarafından çevrelenme, NATO'nun genişlemesi ve güçlenmesi anlamına gelmektedir. Bu durum Rusya'nın etki sahasını daraltacaktır. Nitekim Rusya; Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Bulgaristan gibi eski demir perde ülkelerinin NATO'ya katılması ile siyasi yalnızlık yaşamaktadır. Durum, Karadeniz Havzası'na komşu olan diğer ülkeler açısından değerlendirilecek olursa, NATO'ya girme isteği içinde olan ve Karadeniz'e komşu Gürcistan açısından Rusya'ya karşı bir alternatif doğabilir. Ancak Rusya için, Gürcistan Güney Kafkasya'ya açılan kilit ülke olması nedeniyle Rusya'nın Kafkasya'ya müdahale alanının sınırlanması anlamına gelmektedir. Bu durumda Rusya'nın Türkiye'ye karşı jeopolitik eğilimleri artacaktır.

Türkiye açısından ise, Rusya'nın bölgede aktif olmaması, NATO üyesi olarak tehlike arz etmediği algısı oluşsa da Türkiye'nin de Karadeniz Havzası'nda bir nevi çevrelendiği anlamını taşımaktadır. Nasıl ki Türkiye, SSCB döneminde Karadeniz Havzası'na tek bir ülke olarak Ruslar tarafından kuşatıldıysa bugünde Romanya, Bulgaristan, (şayet NATO'ya katılacak olursa Ukrayna, Gürcistan) gibi NATO ülkeleri tarafından da kuşatılmış olacaktır. Nitekim NATO'nun stratejik askeri potansiyelini oluştursa da NATO üyesi olarak Türkiye'nin denge politikası oluşturmasından rahatsızlık duyan NATO üyeleri bulunmaktadır. Ancak bir yandan da Rusya'nın bu havzadaki yokluğu, NATO üyeleri olarak Türkiye'nin Karadeniz'deki tarihi bağları nedeni ile Kırım üzerine elini güçlendirmektedir. Önemli bir husus da şu ki; Ukrayna-Rus

Savaşı'nın karadan denize taşınması, NATO'nun Karadeniz'e inmesi demektir. Bu durum, Karadeniz Havzası'nın istikrarsızlığı ve NATO'nun Karadeniz'de genişlemesi anlamına gelir. Karadeniz'in bu şekilde uluslararasılaşması bölgede, diplomasi yürüten Türkiye'yi yakından ilgilendirmektedir. Türkiye'nin, tıpkı SSCB döneminde olduğu gibi faaliyetlerinin kısıtlanması durumunu ortaya çıkarabilir. Türkiye Karadeniz'de istikrar sağlayan ülke pozisyonunu korumalıdır. Öte yandan Rusya'nın etki sahasının daralması için bölgesel güçler (AB ve ABD) tarafından Türkiye'nin Rusya'ya yaptırım uygulaması gerektiği vurgulanabilir, Türkiye kabul etmediği takdirde Türkiye'ye yaptırımlar uygulanabilir.

Karadeniz'de etki sahası kurma oyunu ticari döngü üzerinden gerçekleşebilir. Karadeniz'deki ticari limanlar bu durumdan olumsuz etkilenebilir. Türk Akımı, Mavi akım ve Tahıl koridoru jeopolitik riskler taşıyacaktır. Bu durumdan en çok etkilenebilecek ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. Nitekim Türkiye'nin Rusya ile ticari bağları bu limanlar vasıtası ile gelişmektedir. Novorosisk bunlardan en stratejik olanıdır. Savaş sırasında bu limanlara yapılacak herhangi bir askeri saldırı ticari açıdan kayıplar getirecektir. Rusya'nın Azak Denizi çevresindeki etki sahasının daralması durumu, jeoekonomik açıdan Karadeniz Havzası'nda dengeleri değiştirecektir. Rusyasız bir Karadeniz, enerji aktarımı konusunda ekonomik krize neden olacaktır. Rusya açısından ise doğalgazını pazarladığı bölge olması nedeni ile Karadeniz Havzası'nda etki alanının daralması anlamı doğacaktır. Bu durum hem enerjiyi pazarlayan Rusya hem de buna talip olan Avrupa açısından siyasi-ekonomik bağlamda Hazar enerji havzasına daha fazla talep gösterilmesine, dolayısı ile Türkiye üzerinden taşınacak enerjiyi ön plana çıkaracaktır. Nitekim Rusya'nın, Türkiye'yi enerji merkezi yapma önerisi gerçekleşirse Türkiye'nin konumu güçlenecektir. Ayrıca Rusya'nın bölgeden çekilmesi, enerji güvenliğini zedelediği gibi Karadeniz'in, Hazar Denizi'nin güvensiz olmasına neden olacaktır. Bazı AB ülkeleri, enerji kayıplarını telafi etmek için Afrika'ya yönelimlerini artıracaktır.

Rus etki sahasının daralması yakın coğrafi bölgelerde yeni eğilimleri tetikleyebilir. Rusya'nın Azak Denizi çevresinde etki sahasının daralması Rusya'nın zayıflığını hissettirerek Kuzey Kafkasya'daki özerk bölgelerin Rus karşıtı çatışma ve eylemlerin artmasını tetikleyebilir. Öte yandan ABD'nin, Karadeniz üzerinden genişleyerek (şayet Gürcistan'da NATO'ya katılır ise ABD'nin etki sahası daha fazla artacaktır) Kafkasya'da Rus etki sahasını daraltması, Hazar Havzası'nda etkinliğini artırmasını sağlayacak ve Hazar enerjisinin taşınması konusunda ABD'nin gücünü artıracaktır.

Rus-Ukrayna Savaşı'nın kaybedeni Rusya olur ise, Rusya'yı destekleyen Luhansk, Donetsk bölgeleri ile Kırım'ın yeni bir statü kazanması anlamına gelmektedir. Bu yeni durum ortaya çıktığı takdirde Luhansk, Donetsk ve Kırım'da Rusya'yı destekleyen nüfusun varlığı ne gibi sonuçları getirecektir? 2020 yılında yaşanan Karabağ Savaşı'nın getirdiği sonuçlarda olduğu gibi Karabağ'da Ermeni nüfusun tahliye edilmesi ve gerçek sahipleri Azerbaycan'a verilmesi durumu bu bölgeler de yaşanabilir. Bu durumda Kırım'ın statüsü ne olacaktır? Bu durum bölgede Rus nüfus sorununu nasıl çözümleneceği sorununu ortaya çıkaracaktır.

Rusya'nın Azak Denizi çevresinde olmaması durumu Rusya'yı bölgede siyasi yalnızlığa itecektir. NATO'nun Rusya'yı daha fazla Asyacı yapma çabası, Ukrayna'nın batısının NATO ve Avrupa yanlısı tavrı Rusya'yı yalnızlaştırmaktadır. Bu durum 43 milyonluk Ukrayna nüfusunun batıya kayması Rusya'da demografik açıdan güç kaybı yaratacaktır. Devam eden Ukrayna-Rus Savaşı'nda Rusya'yı Avrupa'ya bağlayan Kırım Köprüsü'nü yıkmaya çalışan Avrupa Devletleri ve ABD, Rusya'nın Avrupa ile bağlarını kesmeye çalışmaktadırlar. Ancak en dikkat çekici nokta şu ki şayet Rusya, savaşı kaybederse bu durum Kırım sorununu yeniden gündeme getirecektir. Rusya'nın 2014'de Kırım'ı haksız işgaline karşın Ukrayna Kırım'ın gerçek sahipleri Kırım Tatar Türklerinin özerkliğini kabul etmektedir. Rusya'nın Kırım'dan geri çekilmesi, Kırım Tatar Türklerinin özerkliklerinin devam edeceği anlamını taşımaktadır. Ancak bir yandan da bu bölgenin özerk bölge statüsü ile

hangi siyasal gücün garantörlüğü altında olacağı konusu da ön plana çıkacaktır. Bu durum Türkiye'yi de yakından ilgilendirmektedir. Nitekim bu bölgede Rus varlığından çok daha önce Kırım garantörlüğü Osmanlı Devleti'ne ait idi. Bu bağlamda; Kırım Tatar Türklerinin Rusya ve Ukrayna'ya karşı üçüncü bir alternatifi Türkiye olabilir. Türkiye'nin Karadeniz Havzası'nda arabulucu roller üstenererek bölgedeki barışı korumaya çalışması, Kırım için Türkiye'yi garantör devlet statüsü ile ön plana çıkarabilir. Bu süreç, NATO ve Karadeniz ülkesi olarak Türkiye'ye Azak Denizi ve çevresinde diplomasi, siyasi, askeri, jeoekonomik girdiler sağlayarak Türkiye'nin etki sahasını genişletebilir. Ukrayna-Rus Savaşı'nın Karadeniz'e geçmesi Kafkasya'nın ve Türkiye'nin de etkileneceği anlamına gelir. Gürcistan'ın NATO'ya üye olma durumu gerçekleştiği takdirde NATO, Karadeniz'de Rusya'yı Gürcistan üzerinden kısıtlayacak ve bu durum Rusya'yı daha fazla kuzeye ve Asya'ya çekilmeye itecektir. Bu durum Karadeniz'de dengeleyici etki oluşturan Türkiye'nin aktivitesini kısıtlayabilir. Böylece ABD, NATO vasıtası ile Karadeniz'i küreselleştirebilir.

Ukrayna-Rus Savaşı sonuçları sınır ülkesi (Azak Denizi çevresi sınır bölgesi olarak alınabilir) Ukrayna topraklarının bölgesel sınırlarının değişebileceği durumu ortaya koyarak durumu karmaşık hale getirebilir. Şayet 2014'de sinyallerini veren ve 2022'de başlayan Ukrayna-Rus Savaşı'nın kaybedeni Rusya olur ise, bölgede pek çok jeopolitik denklem değişecektir. AB açısından Ukrayna'nın AB girmesi durumu savaşın bitmesi ile makûs görünmekte iken, bazı Avrupa devletlerinin Ukrayna ile ilgili planları göz kaçırılmamalıdır. Örneğin Polonya'nın Ukrayna'yı savaş sürecinde desteklemesi, Polonya'nın 2015'de Ukrayna'dan 1939'a değin Polonya'ya ait olan Ukrayna'nın batısındaki (Lviv, Ternopil, Ivano-Frankivsk, Volin ve Rivne gibi) toprakların iadesini isteyebilir.

Kiev, Dinyeper Nehri'ni takiben kurulmuş şehirlerin en güneyi ve Bizans İmparatorluğu ile bağ kurmasına olanak tanıyarak Rusların Hristiyan olmalarını kolaylaştırmıştır (Kaplan, 2019:194). Kiev- Dinyeper-İstanbul Hattı aynı zamanda ticari bir yol idi. Kiev Knezi Vladimir döneminde (bu kral aynı zamanda Ukraynalılar tarafından da kurucu kabul edilmektedir) Ortodoks Hristiyanlık resmi din olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle Kiev'in hem ticari hem de dini merkezi yapısı ve İstanbul'a yakınlığı söz konusudur. Bu bağlamda Rusya için Kiev dini ve devlet kuruluş merkezi olarak Ruslar için teopolitik anlam içermektedir. Ayrıca İstanbul'un Ortodoksluğun ikinci merkezi kabul edilmesi ve tarihi-dini açıdan Rusların Ortodoksluğu kabulü ile Bizans'ın varisi şeklinde davranış sergilemeleri coğrafi yakınlığı nedeniyle Karadeniz Havzası'nı hedef almalarına neden olmuştur. Rusya'nın bu bölgedeki etkisinin azalması veya yok olması, Rusya'nın dini ve tarihi merkezinin yok olması anlamına gelmektedir. Bugün, Ukrayna'nın batısı Katolik (dolayısı ile batı yanlısı ve Ukrayna milliyetçisi) doğusu (Rus yanlısı milliyetçi) ise Ortodoks'tur. Dolayısı ile Ukrayna'nın doğusu Rusya'ya hem coğrafi hem de dini tercihleri açısından yakınlık göstermektedir. Ukrayna mezhepsel ve milliyetçi tavır açısından ikiye bölünmüş durumdadır. Rusya'nın bu bölgede olmaması durumu bölgede etnik ve mezhepsel çatışmaların süreceği anlamına gelmektedir.

Rusyasız bir Azak Denizi çevresi, Karadeniz Havzası'nda Rusya'nın jeopolitik etkisinin sınırlanması anlamına geldiği gibi, bölgenin siyasi ve askeri kontrolünün Avrupa ve NATO'ya geçmesi demektir. Ayrıca, Ukrayna'nın Rusya'nın karşı safında olması, Rusya için tampon bölge Ukrayna'nın ortadan kalkması anlamına gelir ki, bu durum Avrasyacı Rusya'yı etki alanını daraltarak Asya'da sıkıştırır. Böylece Azak Denizi çevresinde NATO ve Avrupa Ukrayna üzerinden Rusya'yı denetlemeye başlar ve Azak Denizi çevresindeki limanlarda söz sahibi olarak NATO üsleri ile kuşatır. Rusyasız bir Azak Denizi, Karadeniz Havzası'nda demopolitik genişleme (Kırım ve yakın çevresinde Rus nüfusunun varlığı) alanının daralması anlamına gelir.

5. YÖNTEM

Reflektivist teori ile yola çıkan çalışma, Azak Denizi ve çevresinde Rusya'nın varlığının getirdiği sonuçlar ile etki sahasının daralmasının oluşturacağı sonuçları ele almaktadır. Bu bağlamda Azak Denizi çevresinde Rus-ABD kapışmasının coğrafi yakınlığa sahip bölgeler ve ilişkisel lokasyon açısından uzak bölge etkisini karşılaştırmalı tarihsel analiz etmeyi amaçlamaktadır. Azak Denizi ve çevresi ile ilgili jeopolitik çalışmaların eksikliği nedeniyle bu çalışmaya ihtiyaç duyulmuştur.

6. BULGULAR

Çalışma sonucunda Rusya'nın Azak Denizi'ni sessizce işgal ettiği ve NATO ile Avrupa'nın Rusya'yı Azak Denizi'nden tamamen çıkarmak istediği anlaşılmıştır. Ayrıca Rusya'nın Azak Denizi çevresinde genişleme ve daralması sorununun Karadeniz üzerinden yeni jeopolitik dinamikleri yaratacağı düşünülmektedir.

7. TARTIŞMA VE SONUÇ

Azak Denizi, batıda Taman Yarımadası ile Kafkasya, Hazar Havzası, Ortadoğu, Orta Asya'ya açılırken, kuzey de Don-Volga Nehir yolu ile Kuzey Avrupa'ya, batıda Kırım Yarımadası ve kuzeybatıdan Ukrayna vasıtası ile batı Avrupa'ya güneyde Kerç Boğazı ile Karadeniz, Adalar Denizi, Akdeniz'e ve Anadolu'ya açılmaktadır. Kullanıma açık bu meta sahalar, Rus jeopolitikalarının adeta jeopolitik refleksi haline gelmiştir. Avrasya'nın kabartma haritasında dikkati çeken unsur, Rusya'nın bütün hikayesi olup, Orta Sibirya Platosu'ndan batıdaki Karpas Dağlarına varan kıtasal büyüklükteki alanda yalnızca Ural Dağları'nın yükseldiği ve düzlük araziden başka bir şeyin olmadığı gerçeğidir (Kaplan, 2019:202). Coğrafi gerçekliğinin özeti olan bu yokluk, Rusya'nın iklim ve topoğrafik açıdan uygun coğrafyalarda var olma arayışını ortaya koymaktadır.

Rusya her ne kadar Azak Denizi ve çevresinde güvenlik iddiaları ile siyasi faaliyetlerde yürütse de nüvesinde demografi üzerinden hem Rus yayılcılığını sürdürmekte hem de Ukrayna'ya batı yanlısı faaliyetlerine karşı gözdağı vermekte, Azak Denizi ve çevresinde ABD etkisini kırmak istemektedir. Bu bağlamda Azak Denizi Rusya'nın NATO ve Avrupa'ya karşı güvenlik çemberi, denetleme sahası, Karadeniz'deki coğrafi sığınağı, güç temsili ve siyasi tehdit bölgesidir. Bu durum, Rusya'nın bu coğrafyadaki varlık durumunun özeti ve yumuşak gücüdür.

Rusya'nın Azak Denizi çevresinde etki sahasının daralması, NATO'nun ve Avrupa Devletleri'nin baskısının ve etki sahasının genişlemesine neden olacaktır. Böylece Rusya daha fazla Asya'ya itilecek, etki sahası daralacaktır. Rusya askeri, demografik açıdan bölgede zayıf kalacak, tarihi- kültürel- etnik bağlarından kopacaktır. Ukrayna-Rus Savaşının kaybedeni Rusya olur ise, Azak Denizi çevresi, meta alanı paylaşım sorunları ile yüz yüze gelecektir. Ukrayna'nın batısında Polonya'nın toprak iddiaları, Kırım'ın statüsü, Azak Denizi'nin durumu, Donbas bölgesi, Luhansk, Donetsk, Mauripol bu meta alan sonunun örnekleri olacaktır. Bu durum bir anlamda bu bölgelerde NATO'nun üs kurması ve güç kazanması bölgeyi uzaktan kontrol edeceği anlamını da taşımaktadır. Bu bağlamda durum Türkiye'yi de yakından ilgilendirmektedir. 1991'den bu yana Karadeniz Havzasında sahip olduğu en uzun kıyı sınırı niteliğini NATO'nun bölgede aktif olması ile kaybedebilir. Öte yandan Türkiye'nin tarihi bağlantılı Kırım Yarımadası'nda Kırım Tatar Türkleri üzerinden diplomasi açısından aktif olması da mümkün görünmektedir.

Problem of Russia's Expansion and Contraction Around The Azov Sea in Geopolitical Perspective

Extended Abstract

The Sea of Azov is a sphere of influence issue between Russia and the USA. There are several factors that determine Russia's presence in the Sea of Azov and its surroundings: The fact that Russia is not in a satisfactory geography in terms of climate and topography pushes it to sheltered geographies. From a historical-ethnic perspective, the Sea of Azov and its surroundings constitute Russia's roots in Europe and the mechanism of Russian expansionism. The fan population settled by the Russians on both sides of the Sea of Azov created the necessity for Russia to be in the region. Russia's representation of power in the Black Sea and the Mediterranean by turning the Sea of Azov into an inland sea in terms of political and military control. Russia does not want to lose its commercial transit market region. He wants to build a security line from Dublin to Vladivostok as part of Great Russia and Eurasian security against Europe and NATO. In this context, the Sea of Azov is Russia's security perimeter against NATO and Europe, its surveillance area, its geographical shelter in the Black Sea, its power representation and political threat zone. This situation is the summary of Russia's existence and soft power in this geography.

The narrowing of Russia's sphere of influence around the Sea of Azov will reveal new geopolitical dynamics: As a result of the USA reducing Russian influence through Ukraine, it means that military and political control of the region will pass to European countries and NATO. The disappearance of the Ukrainian buffer will cause Russia to be stuck in Asia. Being surrounded by NATO means a narrowing of Russia's political expansion. Energy security and the security of the Black Sea, Caspian and Mediterranean Basins will be at risk. Russia's withdrawal from this region will cause the historical-ethnic ties to be severed and the security circle to be broken.

The study will be evaluated through the Crimea, Taman Peninsula and Ukrainian lands, as the Sea of Azov is the foot of the Black Sea and is connected to the Black Sea by the Kerch Strait. Starting with the reflectivist theory, the study aims to analyze the consequences of Russia's presence in the Sea of Azov and its surroundings and the consequences of the narrowing of its sphere of influence in a comparative historical manner, through geographically close regions. The importance of the study is that the expansion or contraction of Russia's sphere of influence around the Sea of Azov changes multidimensional regional balances. As a result of the study, it was understood that Russia quietly occupied the Sea of Azov and that NATO and Europe wanted to completely remove Russia from the Sea of Azov. The Sea of Azov opens to the Caucasus, Caspian Basin, Middle East and Central Asia with the Taman Peninsula in the west, to Northern Europe via the Don-Volga River in the north, to Western Europe via the Crimean Peninsula and Ukraine from the northwest to the west, and to the Black Sea via the Kerch Strait in the south. The Sea of Islands opens to the Mediterranean and Anatolia. These meta fields available for use have become the geopolitical reflexes of Russian geopolitics. In addition, the narrowing of Russia's sphere of influence around the Sea of Azov will cause the pressure and sphere of influence of NATO and European States to expand. Thus, Russia will be pushed further into Asia and its sphere of influence will narrow. The Russian military will remain demographically weak in the region and will be cut off from its historical, cultural and ethnic ties. If Russia becomes the loser of the Ukrainian-Russian War, the Sea of Azov environment will face commodity space sharing problems. Poland's territorial claims in the west of Ukraine, the status of Crimea, the status of the Sea of Azov, the Donbas region, Luhansk, Donetsk, Mauripol will be examples of this meta-area end. In a sense, this means that NATO establishing bases and gaining power in these regions will control the region remotely. In this context, the situation also concerns Turkey closely. It may lose its status as the longest coastal border in the Black Sea Basin since 1991, as NATO becomes active in the region. On the other hand, it seems possible for Turkey to be active in terms of diplomacy through the Crimean Tatar Turks in the historically related Crimean Peninsula.

Key words: Black Sea, Sea of Azov, Russia, USA, Geopolitics, NATO.

KAYNAKÇA

Baranov, A. V. (2012). Проблемы урегулирования пограничного конфликта междуроссийской Федерацией и Украиной в Керченском проливе (Rusya Federasyonu ile Ukrayna arasındaki sınır anlaşmazlığının Kerç Boğazı'ndaki çözüm sorunları). Güney Rusya sosyal Bilimler Dergisi. 1 (104-114).

Bilge, S. (2005). *Osmanlı Devleti ve Kafkasya*. İstanbul: Eren Yayıncılık.

Canbek, A. (1979). *Kafkasya Ticaret Tarihi*. İstanbul: Kuzey Kafkasyalılar Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayını.

Deniz, T. (2015). *Siyasi Coğrafya Penceresinden Sorunlar Yumağı Kuzey Kafkasya*. Ankara: Pegem Akademi yayıncılık.

Evliya Çelebi. (1980). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi 7. Cilt*. (Sad. T. Temelkuran, N. Aktaş, M. Çevik). İstanbul: Uludağ Matbaacılık.

Herodot. (1973). *Herodot Tarihi*. (Çev: Müntekim Ökmen). İstanbul: Remzi Kitabevi

İzzet, Y. (2009). *Kafkas Tarihi-II. (Evraklarım -Bulduklarım)*. Ankara: Kafdav Yayınları.

Kaplan, R. (2022). *Coğrafya'nın İntikamı. Yaklaşan Çatışmalar ve Kaderle Savaş Hakkında Harita bize Neler Söyler?* (Çev. Z.T. Kor). İstanbul: Küre Yayınları.

Kurat, A.N. (2014). *Rusya Tarihi. Başlangıçtan 1917'ye Kadar*. Ankara: Türk tarih Kurumu Yayınları.

Malyshev, D.V. (2019). Керченский кризис и статус Азовского моря (Kerç Krizi ve Azak Denizi'nin Durumu). *Sovyet Sonrası Çalışmalar*. 2(982-989).

Nikolaevich, K.A. (2019). Особенности Приграничного Геополитического Противостояния России И Украины (Rusya ve Ukrayna Arasındaki Sınır Jeopolitik Çatışmasının Özellikleri). *Toplum, Siyaset, Ekonomi, Hukuk*. 11(76).<https://doi.org/10.24158/pep.2019.11.10>.

Polat, S. (2021). Karadeniz'de Mini Deniz Savaşı. Köşe yazısı. <https://www.ulusal.com.tr/makale/8617178/soner-polat/karadenizde-mini-deniz-savasi>.

Strabon. (1969). *Geographika. Antik Anadolu Coğrafyası Kitap XII-XIII-XIV*. (Çev: Adnan Pekman). İstanbul: İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Tuncel, M. (2001). Karadeniz. TDV İslam Ansiklopedisi. (Erişim Tarihi:29.07.2022).

Yari E. (2020). بوتين و الحاق كريمة به روسيه؛ واكوى ژئوپلیتیکی از اقدام روسیه در الحاق شبه جزیره كريمة (Putin ve Kırım'ın Rusya'ya ilhaki; Rusya'nın Kırım Yarımadası'nı İlhak Etme Eyleminin Jeopolitik Analizi). *Beşeri coğrafya araştırmaları*. 2 (477-499). Şiraz.

Web Kaynakları

Azak Denizi ve Kerç Boğazı'nın Önemi Nedir? (2018, 26 Kasım). Erişim adresi:

<https://www.dirilispostasi.com/haber/6270703/azak-denizi-ve-kerc-bogazinin-onemi-nedir?>

Putin'den onay: Ukrayna'yla Azak Denizi ve Kerç Boğazı'nın Kullanımına İlişkin Anlaşma feshedildi.

<https://sputniknews.com.tr/20230613/putinden-onay-ukraynaya-azak-denizi-ve-kerc-bogazinin-kullanimina-iliskin-anlasma-feshedildi>. (Erişim Tarihi:15.06.2023).